

Bij de groote van Texel is mooi uitgevoerd met meer dan honderd afbeeldingen. Maar de eindredactie heeft veel steken laten vallen zodat allerlei taal- en typfouten zijn blijven staan. Voor de geïnteresseerden in de Texelse geschiedenis is er heel wat te halen, voor meer analytisch ingestelde sociaal-historici blijft er nog wel wat te wensen over.

Jan Kok, Radboud Universiteit Nijmegen

D.L. Noorlander, *Heaven's Wrath. The Protestant Reformation and the Dutch West India Company in the Atlantic World* (Ithaca (NY)/Londen: Cornell University Press, 2019). 290 p. ISBN 9781501740329.

DOI: 10.18352/tseg.1143

Nederlandse historici hebben nooit helemaal het rijk alleen gehad als het ging om het gebruik van Nederlandstalige bronnen en het bedrijven van Nederlandse geschiedschrijving. Maar de taalkundige eigenheid heeft wel lang gefungeerd als een obstakel voor historici 'van buiten'. Gelukkig zijn er steeds meer historici in wat ik maar even 'historische contactgebieden' noem die zich de weerbarstige vreemde taal en bronnen hebben eigen gemaakt en – vooral – onderzoek doen naar het Nederlandse koloniale rijk. Met dank aan initiatieven van onder andere het New Netherland Institute in Albany dat, na jarenlang geduldig bronnen ontsluiten en onderzoek naar Nieuw Nederland stimuleren, inmiddels een belangrijke bijdrage levert aan het onderzoek naar met name de Nederlandse aanwezigheid in het Atlantisch oceaangebied. Uit de aard der zaak trekt dat vooral Amerikaanse historici, die de nog altijd wat veronachtzaamde Nederlandse koloniale geschiedenis in dit deel van de wereld hernieuwd onder de aandacht brengen – en er ook met een frisse blik naar kijken.

Dat geldt ook voor Danny Noorlander, verbonden aan de State University New York in Oneonta, die in *Heaven's Wrath* de band tussen kerk en compagnie onderzoekt en benadrukt dat die band veel hechter was dan vaak wordt aangenomen. In elk geval ten tijde van de eerste Westindische Compagnie (1621-1674), zo toont hij overtuigend aan. De eerste WIC draaide niet alleen om de winst, maar ook om God: zowel de bewindhebbers als de predikanten zagen de gewapende strijd tegen Spaanse en Portugese vijanden, het overnemen van handelsstromen en contacten met inheemse volkeren in termen van de kosmische strijd tussen God – uiteraard vertegenwoordigd door de gereformeerde kerk – en de duivel – vertegenwoordigd door alle andere godsdiensten maar met de kerk van de 'Roomse antichrist' voorop. Waar oudere geschiedschrijving de neiging heeft het belang

van religie wat te bagatelliseren, laat Noorlander overtuigend zien dat in elk geval de eerste generaties WIC-bestuurders God minstens zo belangrijk vonden. Opvallend veel van hen, zo heeft Noorlander onderzocht, speelden ook een prominente rol binnen de gereformeerde kerk als diakens en ouderlingen. Hij heeft ook oog voor het belang van door de compagnie bedreven liefdadigheid en toont aan dat de vaak geuite zorg van de compagnie voor weduwen en wezen niet helemaal retorisch was.

Niet God of de winst dus, maar beiden, niettegenstaande spanningen tussen beide doelen. Ook een ander historiografisch beeld, met name populair in de Verenigde Staten en tamelijk recent nog afgestoft door Russell Shorto in zijn *The Island at the Center of the World* (New York 2004), waarin de compagnie ten grondslag heet te liggen aan de veelgeroemde religieuze tolerantie van de 'Middle Colonies', wordt door Noorlander sterk genuanceerd – in het voetspoor overigens van Evan Haefeli, die in zijn *New Netherland and the Dutch Origins of American Religious Liberty* (Philadelphia 2016) al heeft gewezen op de niet aflatende pogingen van de steile Nederlandse gouverneur Petrus Stuyvesant heterodoxe ideeën buiten de deur te houden. Dergelijke ontwikkelingen zijn eerder op het conto te schrijven van de hertog van York, die als katholiek geen enkele neiging voelde de Anglicaanse staatskerk op te leggen aan zijn koloniaal bezit, en aan de stad Amsterdam die in haar Stadskolonie de teugels ook behoorlijk liet vieren. Voor het grootste deel van haar bestaan zag de eerste WIC haar rol als de gewapende arm van de calvinistische reformatie. Noorlander benadrukt hoe de WIC haar winst en verlies expliciet zag in godsdienstige termen, als onderdeel van de kosmische strijd die de reformatie in zeventiende-eeuwse ogen was. Hij kijkt daarom ook nadrukkelijk over de grenzen van de verschillende koloniën heen, en vat Nieuw-Nederland, Nieuw-Holland in Brazilië en de koloniën op de kust van Guyana en in de Cariben in een breder verhaal. Uiteindelijk dolf de gereformeerde kerk in zekere zin het onderspit: de katholieke kerk was alleen al numeriek maar ook theologisch beter in staat het christendom te verspreiden, ook omdat de grote bemoeizucht van de Zeeuwse en Amsterdamse classes al te veel initiatief ter plekke ontmoedigde.

Noorlander raakt veel thema's aan in zijn boek. Interessant voor het huidige debat over slavernij in het Nederlandse koloniale verleden zijn de paragrafen waarin de kijk van de predikanten op de mensenhandel wordt behandeld. Er wordt tegenwoordig in het publieke debat vaak benadrukt dat er ook in de Gouden Eeuw al kritiek was op de slavenhandel. Noorlander laat echter zien dat de kerk de compagnie in dezen nauwelijks een strobreed in de weg legde, dogmatisch noch in andere zin. Het was blijkbaar nauwelijks een punt van discussie, een enkele uitzondering als de Hoornse predikant Jacobus Hondius (1629-1691) daargelaten. Zelfs voor hem was het maar één van de vele zonden, en niet eens

de ergste (nummer 810 van de 1000). Hoewel Noorlander het Nederlandse cliché niet aanhaalt, blijkt uit zijn boek duidelijk dat predikant en koopman allesbehalve tegenpolen waren, maar integendeel vaak gelijk opgingen. Lang niet altijd hand in hand – er waren zeker conflicten – maar kerk en compagnie waren innig met elkaar verbonden en deelden *au fond* dezelfde belangen.

Door de frisse en weidse blik, het net iets ander gezichtspunt en het scala aan gebruikte bronnen is *Heaven's Wrath* een belangrijke bijdrage aan het onderzoek naar de zeventiende-eeuwse Nederlands-Atlantische wereld, de rol van kerk en godsdienst binnen de Nederlandse koloniale expansie en de achterliggende drijfveren daarvan. Als zodanig is het dan ook onmisbare literatuur voor iedereen die zich bezig houdt met de geschiedenis van de zeventiende-eeuwse koloniale expansie. Een klein minpunt aan dit boek is wel de onbegrijpelijke afwezigheid van een literatuurlijst, zodat men de gebruikte literatuur moet nazoecken in de ruim vijftig bladzijden aan voetnoten. Hopelijk kan dit euvel worden verholpen in een volgende, of zelfs een eventuele Nederlandstalige editie – die dit boek zeker zou verdienen.

Henk Looijesteijn, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

Sheilagh Ogilvie, *The European Guilds. An Economic Analysis* (Princeton: Princeton University Press, 2019). 672 p. ISBN 9780691185101.

DOI: 10.18352/tseg.1132

Known as a prolific economic historian who intervenes with contrarian viewpoints in all major debates about Europe's premodern economy, Sheilagh Ogilvie has written yet another provocative study. After her excellent book about merchant guilds from 2011, she has now turned her attention to the craft guilds that defined Europe's economy between 1000 and 1800. This is not a new topic for her, as Ogilvie had already engaged in an exchange of ideas with the late Stephan Epstein in *The Economic History Review* of 2007/2008 about the contribution of craft guilds to Europe's economic performance in the premodern era. Her new study continues this discussion, with the aim of establishing whether historical sources support a positive or negative interpretation of their contribution. Unsurprisingly, Ogilvie's stance in the debate remains unaltered; she argues throughout the book that craft guilds were not a solution to the failures of markets and states but part of the problem.

The significance of this study is, firstly, that Ogilvie extends her empirical scope from the Württemberg Black Forest to cover the whole of Europe, as she